

Anmeldelser

Tor Busch, Erik Johnsen, Kurt Klaudi Klausen, Jan Ole Vanebo (red.), *Modernisering av offentlig sektor. New Public Management i praksis*, Oslo: Universitetsforlaget, 2001, 338 s., N.kr. 398,00.

Bøger om reformer i den offentlige sektor udgives og – må man formode – sælges i et omfang som aldrig før. Den forskningsmæssige interesse afspejler de mange ressourcer, som bliver lagt i endeløse store og små ændringer af den offentlige sektors struktur, spilleregler, personale, opgaver, teknologi, finansiering osv. Og i snakken herom. Sådan vil det blive ved med at være, fordi store offentlige organisationer til stadighed skal respondere på alskens krav fra politikere, bureaukrater, borgere og brugere, og fordi mange samfundsforskere har fattet kærlighed til studier af reformer i den offentlige sektor – og snakken herom.

Et af de begreber, som forskerne især har følt sig tiltrukket af, er *New Public Management* (NPM), som er et sæt af ideer om, hvordan man kan reorganisere den klassiske hierarkiske forvaltning, så den bedre er i stand til at honorere de krav, der stilles til den i dag. Alle er enige om, at der ikke er tale om et veldefineret sæt af ideer baseret på klare teoretiske præmisser. Der er snarere tale om en samlebetegnelse for en række ideer, hvoraf nogle har klare teoretiske referencer, mens andre synes at være af en mere ubestemmelig herkomst.

Men her hører enigheden også op. I dele af forvaltningslitteraturen synes NPM at udgøre noget, der ligner et nyt paradigme for organiseringen af den offentlige forvaltning, og som kan bruges til at forklare empiriske fænomener, mens andre dele er tilbøjelige til at anlægge en betydelig skepsis over for såvel det teoretiske grundlag som muligheden for at anvende NPM til at forklare empiriske fænomener i den offentlige forvaltning. Disse forskellige vurderinger afspejler sig også i bogen. Kurt Klaudi Klausen finder, at NPM kan få samme betydning for ændringer af den vestlige verdens offentlige forvaltninger, som bureaukratiet var det for de vestlige samfunds overgang til moderne, demokratiske stater (p. 26). Signe Jarlov og Preben Melander finder i en glimrende diskussion af statens økonomistyring, at der "... synes at være en stigende erkendelse af, at New Public Management-æraen er ved at nå sin afslutning" (p. 72). Hvor Klausen mener, at NPM vil være omdrejningspunktet for den offentlige forvaltnings udvikling "... langt ind i det 21. århundrede" (p. 24), mener Jarlov og Melander, at der allerede tegner sig en ny dominerende retorik i det første årti af det nye århundrede.

Denne anmelder bekender sig til det NPM-skeptiske synspunkt ud fra teoretiske som empiriske overvejelser. NPM er et så teoretisk svagt funderet begreb, at det kun vanskeligt lader sig bruge som udgangspunkt for empiriske studier, i hvert fald ikke uden at foretage nøje afgrænsninger. Alternativt – og det ser man ret ofte – kan alle nye fænomener rubriceres som NPM, med den konsekvens, at man overser de ikke ubetydelige bestræbelser, som politikere og embedsmænd gør for at skabe *mindre transparens, svagere incitamenter* til effektivitet og kvalitet, og

hvad der nu ellers hører til de emner, som NPM-forestillingen retter sig imod. Problemet forstærkes af, at en del af de forskere, der beskæftiger sig med NPM, oftere laver analyser af *talk* end af *action*. Forestillingen om den stadig mere reformerende og effektiviserede offentlige sektor er måske bare noget, magthaverne vil have os til at hoppe på.

Derfor var det glædeligt at se en nordisk komparativ bog, der beskæftiger sig med *New Public Management i praksis*, som undertitlen lover. Lad os få gode empiriske studier, så vi kan se, hvor langt NPM-forestillingerne kan strækkes i praksis, hvilke reformtiltag, de kan være grundlaget for, og hvilke dele af udviklingen i den offentlige forvaltning, som NPM ikke kan fange, og på hvilke områder, det går den stik modsatte vej af de anbefalinger, som udgår fra NPM.

Bogen er delt op i fire dele, som behandler baggrund og teoretisk ramme, et økonomisk perspektiv, et ledelsesperspektiv samt en del om fremtidige udfordringer. De to nævnte bidrag – Klausen samt Jarlov og Melander – indgår i del I.

Blandt bidragene under del II er Tor Buschs artikel om "Konkurrence, økonomi og effektivitet" en udmærket oversigt over det – velkendte – teoretiske grundlag for påstanden om, at konkurrence øger effektiviteten i den offentlige serviceproduktion. Tillige indeholder artiklen nogle – igen udmærkede – præskriptive kommentarer til brugen af konkurrence i den offentlige sektor. Megen praksis og meget nyt er der ikke i den. Derimod er samme Tor Busch sammen med Ove Gustafsson forfatter til en artikel om konkurrence inden for den kommunale renovation i Trondhjem, hvor vi får en udmærket analyse af konkurrenceudsætning i praksis. NPM i praksis behandles også af Inger Johanne Pettersen, som skriver om det *output*-baserede finansieringssystem for de norske sygehuse, som blev indført i 1997. Overvejelserne knytter sig mest til etableringen af budgetsystemet, der knytter sig til de såkaldte Diagnose Relaterede Grupper (DRG), hvor sygehusene budgetteres efter deres produktion af DRG-point. Når læseren ikke belønnes med en analyse af effekterne, er det antagelig, fordi budgetsystemet er så nyt, at der ikke er gjort sikre erfaringer.

Del III anlægger et ledelsesperspektiv. Jan Ole Vanebo leverer, hvad der vel skal fungere som en indledende artikel for de øvrige bidrag. Bidragene af Carsten Greve og Niels Ejersbo (kontrakter), Alf-Håvard Dahl (kan kvalitet og effektivitet følges ad?), Dag Strømsness (kvalitet), Åge Johnsen (netværk og resultatmåling i kommunerne), Dorthe Pedersen (nye lønssystemer) og Gunnar Bendheim og Bente Tapuwa Hansen (NPM i den norske højere uddannelsessektor) leverer hver for sig udmærkede bidrag, hvoraf en del dog er afleveret som oversigtligt pligtstof uden mange nye boller på suppen. Fremhæves skal dog Johnsens analyse af implementeringen af resultatmåling i norske kommuner, hvor han undersøger, hvilke effekter eksterne og interne netværk har for resultatmålingens succes. Her er der vilje til at gå under huden på den flimrende diskurs om reformer i den offentlige sektor.

Bogens afsluttende del IV anlægger et fremtidsperspektiv. Erik Johnsens essay om ledelse er mere en kommentar til kravene til moderne ledelse end knyttet specielt til NPM. Gjermund Hagas artikel med den fængende titel "Å kontrollere makthaverne i offentlig sektor", er et ganske interessant essay om, hvordan NPM

påvirker forskellige former for magt i styringen af den offentlige sektor. Han nøjes ikke blot med at konstatere, at NPM fører til mere byttemagt, men har også overvejelser om, hvordan politikeres og ledende embedsmænds roller påvirkes heraf. Bogens afsluttende kapitel af Tor Busch og Jan Ole Similä diskuterer de nye *master*-uddannelser, der i disse år i stigende omfang tilbydes nuværende og kommende ledere i den offentlige sektor.

Bogens redaktører kunne have gjort mere ud af den indledende artikel, der er kort og opremsende, og man kunne have ønsket sig et forsøg på at samle sammen på tværs. Endelig kunne man egentlig have ønsket sig endnu mere praksisrelatering.

Peter Munk Christiansen
Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning
Aalborg Universitet

Ole Borre, *Issue Voting. An Introduction*, Århus: Aarhus University Press, 2001, 162 s., kr. 198,00.

I gamle dage blev partivalget set som udtryk for social placering og sociale skillelinjer: Arbejdere stemte socialdemokratisk og landmænd på Venstre, og da alle væsentlige grupper var blevet knyttet til et bestemt parti, fik man ifølge Lipset og Rokkan "det frosne partisystem", hvor der ikke var plads til nye partier, for hvem skulle de appellere til?

Dette perspektiv på vælgeradfærden forekommer i dag lettere antikveret. Langt hyppigere end henvisninger til partivalgets sociale baggrund er henvisninger til, at arbejdere *ikke* stemmer socialdemokratisk og – mere generelt – at vælgerne *ikke* er bundet til hver deres parti. Til gengæld har holdninger i stort omfang den rolle, som social placering tidligere havde som vigtigste forklaringsfaktor.

Dermed er Ole Borres bog en indføring til et absolut hovedområde i valgforskningen, men dette kan let – på samme måde som undertitlen *an Introduction* – være lidt af en undervurdering. Man kommer rundt om de væsentligste emner, og da *Issue Voting* er særdeles velskrevet, kan den bruges til at få et hurtigt overblik. Men nøjes man med det, mister man det væsentligste, nemlig den metodiske diskussion og afprøvning af forskellige modeller. Grundlaget er fortrinsvis britiske og danske valgundersøgelser, og redskaberne er mest procentberegninger og lineære regressioner. Alle skulle derfor kunne være med. Kun engang imellem tyes der til logistiske regressioner, men ikke så meget at det gør noget. Den metodiske diskussion nedsætter hastigheden. For stadig er bogen velskrevet, men der er rigeligt med stof til eftertanke, og man begynder derfor let at diskutere med bogen.

Det simpleste udgangspunkt for teorier om *issue voting* er de såkaldte strids spørgsmål (*position issues*), hvor vælgerne er uenige om hvilken politik, der skal føres, og derfor stemmer forskelligt. Dette gjorde fra 1970'erne og frem, at teorier om *issue voting* fik deres fremtrædende plads, for samtidig med at det blev mere uldent, hvor langt vælgerens partivalg var dikteret af deres sociale placering, kunne man pege på stærkere sammenhæng mellem holdninger og partivalg.

Her giver Ole Borres bog en første demonstration af, at der er klare sammenhænge mellem vælgernes holdninger og deres partivalg. Det spændende er imidlertid formen for disse sammenhænge. Her har Borre en fyldig og givende vurdering af den såkaldte nærhedsmodel (*proximity voting*) over for retningsmodellen (*directional voting*). Nærhedsmodellen siger i sin enkelthed, at vælgerne finder ud af, hvor de selv befinder sig i det ideologiske spektrum, placerer partierne ind og endelig vælger at stemme på det nærmeste parti. Denne teori har intuitivt meget for sig, og man kan også koble til Anthony Downs's model for partikonkurrence og således få, at partierne vil søge mod midten.

Men måske er teorien forkert. For hvorfor er midterpartier ofte så små, når de ellers ligger lige der, hvor der skulle være mange stemmer at hente? Her er retningsmodellen et nærliggende alternativ. Efter denne finder vælgerne blot ud af, om de ligger på den ene eller anden side af midten i forskellige spørgsmål og vælger så det parti, der klarest og mest markant giver udtryk for synspunkter i samme retning som deres egne, forudsat at disse markeringer ikke er helt urealistiske. Den teori har helt andre implikationer end nærhedsmodellen. Partierne skal ikke søge mod midten, for midterpartier giver netop ikke udtryk for markante synspunkter.

Her gennemfører Ole Borre en systematisk sammenligning af hvilken model, der rammer bedst, og kommer for Danmarks vedkommende til, at for partisystemet som helhed giver retningsmodellen faktisk en bedre forudsigelse end nærhedsmodellen. (Ole Borres samlede konklusion for Storbritannien har anmelderen lidt sværere ved at fange). Dette resultat giver stof til en mængde eftertanke, ikke blot om vælgeradfærden, men også om partistrategier og samlede valgresultater.

Behandlingen af stridsspørgsmål fører direkte til problemet om hvor mange, der er: Er de forskellige holdninger så tæt sammenkoblede, at man kan tale om en enkelt (venstre-højre) dimension, eller er der flere dimensioner? Her peger Ole Borres konklusioner som i tidligere arbejder i retning af det sidste med opstillingen af den ny venstre-højre dimension (grønne værdier, frisind osv. over for ideer om strengere straffe, bremses på indvandringen osv.) ved siden af den gamle venstre-højre dimension (udligning, velfærd og lignende). Væsentligst er, at den nye venstre-højre dimension ikke blot som teserne om post-materialisme tager den progressive venstre ende med, men også højrepositioner. Anmelderen er dog lidt skeptisk over for, om det er rimeligt alene at udskille en enkelt ny dimension – skal der ikke to, tre ekstra med – når man forlader billedet med den dominerende venstre-højre dimension.

Det næste store plus ved *Issue Voting* ligger i behandlingen af de forhold, der ikke er knyttet til vælgernes stillingtagen til stridsspørgsmålene. Det er ikke givet, at Fremskridtspartiets dramatiske sejr i 1973 hang sammen med en eksplosiv vækst i skattemodstanden, og det er ikke givet, at Dansk Folkepartis op- og nedture i vore dage skyldes markante ændringer i synet på indvandringens omfang.

Næsten lige så længe som man har haft valgforskning, har man her peget på, at konsensusværdier (*valence issues*) supplerer stridsspørgsmålene (*position issues*). Per definition er det ikke muligt direkte at knytte en forbindelse fra konsensusværdierne til et bestemt partivalg – alle er jo enige – men der er mange mulige

indirekte forbindelser. Ved såvel stridsspørgsmål som ved konsensusværdierne er vælgernes standpunkter kun den ene side af sagen. Den anden side er partierne selv og vælgernes opfattelse af partierne. Her giver Ole Borre (kapitel 6 og 7) en fyldig redegørelse for en række forhold, der især har relevans for vælgernes vurdering af partierne, som blandt andet partiernes prioritering af forskellige områder, deres evne til at løse opgaverne og bedømmelsen af deres tidligere adfærd.

Disse forskellige vurderinger har relevans for både *position issues* og *valence issues*. Alle kan således nok være enige om, at fuld beskæftigelse er en god ting, men hvis parti A prioriterer målet lavt eller ikke rigtigt evner at gøre noget ved det, giver det faktisk et godt argument for at stemme på parti B. Igen kan man spekulere i forlængelse af Ole Borre, for det kan bestemt ikke udelukkes, at ændrede vurderinger af partiernes evner og vilje – ved siden af mulige ændringer i egne standpunkter – spillede en væsentlig rolle for vælgerskreddet i 2001. Straks efter valget i 1998 gik Venstre således målbevidst i gang med at ændre billedet af Venstre fra et minimalstatsparti til et velfærdsparti, samtidig med at blandt andet efterlønssagen anfægtede Socialdemokratiets image som garant for velfærdsstaten. Følger man opinionsundersøgelserne, lykkedes Venstres strategi længe før selve valget. Vælgerskreddet skyldtes dermed ikke nødvendigvis ændrede holdninger hos vælgerne, men kan lige så godt skyldes ændrede opfattelser af partierne.

Tilbage står imidlertid 64.000 dollars spørgsmålet om styrken i *issue voting*. Her peger forskellige ræsonnementer hos Ole Borre i hver sin retning. For hvad er basislinjen, som partiernes tilslutning og holdningernes betydning skal vurderes i forhold til? At et parti får 30,9 procent af stemmerne og især får støtte fra vælgere med bestemte holdninger, betyder selvsagt ikke, at samtlige 30,9 procent har noget at gøre med holdninger hos vælgerne i kombination med partiets politik. For det pågældende parti ville under alle omstændigheder have fået en del stemmer. Men hvor mange?

Spørgsmålet er snarere, om bestemte holdninger fører partiet over eller under partiets "normale stemme". Ole Borre følger Michigan-skolen og beregner "den normale stemme" ud fra vælgernes partiidentifikation og den normale chance for at stemme på en bestemt måde med en bestemt partiidentifikation. Efter den betragtning bliver det kun den tilslutning, der afviger fra det beregnede, der kan tilskrives holdningerne. Men Ole Borre peger også på, at partiidentifikationen selv kan være påvirket af holdninger, og at man derved får trukket for meget fra. Man "overkontrollerer". Og nissen flytter med, hvis man i stedet tager udgangspunkt i partiets tilslutning ved sidste valg, for også tilslutning ved sidste valg kan være præget af holdninger. Ole Borres fremhævelse af risikoen for "overkontrol" peger nærmest i retning af, at man kan komme til at undervurdere omfanget af *issue voting*.

Der er imidlertid også det historiske aspekt. Er det nu så sikkert, at holdningerne bare bliver vigtigere og vigtigere for partivalget? Og her kan Ole Borre faktisk citere undersøgelser tilbage til 1960'erne, der peger på, at holdninger også dengang spillede en betydelig rolle for partivalget, mens der modsat er undersøgelser, der peger på et fald i betydningen siden 1980'erne.

Disse to aspekter – vanskeligheden ved at udskille holdningernes virkninger og usikkerheden omkring den historiske udvikling – tilsiger en vis forsigtighed.

Men givet er det, at holdninger har en meget væsentlig betydning for partivalget, og her er *Issue Voting* for det første en fin oversigt over de sider, metoder og modeller, man må tage i betragtning, og for det andet en fremragende påpegning af de tolkningsproblemer og spørgsmål, man står over for. Selv om undertitlen er *An Introduction*, er den også i meget høj grad en håndbog for den, der arbejder på feltet.

Hans Jørgen Nielsen
Institut for Statskundskab
Københavns Universitet

Ann-Dorte Christensen og Birte Siim, *Køn, Demokrati og Modernitet*, København: Hans Reitzels Forlag, 2001, 276 s., kr. 250,00.

"Det går jo fremad". Sådan kunne konklusionerne på bogen nemt opsummeres, da det er en positiv fremskridtshistorie, som læseren præsenteres for. En historie om *empowerment* med en succesfuld, gradvis inklusion af kvinder i det danske demokrati og mærkbare effekter heraf på den politiske deltagelse og den politiske dagsorden. Der dryppes dog lidt malurt i det fine guldbæger enkelte steder, hvilket jeg vil vende tilbage til.

Bogen er et af de mange, håndgribelige resultater af GEP-projektet ("Gender, Empowerment and Politics"), der er gennemført i perioden 1997–2001 med støtte fra Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd. Med et kønsblik undersøges kønnets relevans historisk og nutidigt både i forhold til det "lille" og det "store" demokrati. Bogen er skrevet af den danske sociolog Ann-Dorte Christensen og den danske politolog Birte Siim, der har valgt at supplere deres egne otte kapitler med en perspektivering om nye politiske identiteter skrevet af Jens Ulrich, Ulla Højmark og Yvonne Mørck. Perspektiveringerne dækker over tre forskellige udfordringer til vores demokrati, herunder den senmoderne identitetsdannelse og ungdomskultur, og den udfordring, som tidligere ekskluderede etniske "andre" stiller i forhold til vores demokrati og politiske kultur.

Bogens fokus er det danske demokrati og medborgerskab ud fra et kønsperspektiv, men den spænder vidt. Der introduceres og diskuteres centrale politiske teoretikere som Iris Marion Young og Anne Phillips og deres relevans i forhold til en "nordisk" kønspolitisk model. Der afdækkes historien og diskurserne bag den trinvis opnåelse af stemmeretten og historikken omkring Folkevirke, en (græsrods)-organisation stiftet af Bodil Koch, der søgte at øge kvinders politiske kompetencer generelt via oplysning og diskussion ud fra et særartsperspektiv. Dvs. en ide om, at kvinder kunne bidrage med noget særligt *qua* deres position i samfundet eksempelvis som brobyggere mellem hjem og samfund og som givende samfundet "menneskets ånde".

Det er en stor fortjeneste at få synliggjort og afdækket kvindernes bidrag til den danske demokratiske model, og det er befriende ikke kun at få repeteret Hal Koch og Alf Ross' bidrag. Den sociale mobilisering i 1970-80'erne og deres effekt

på elitepolitikken analyseres i et særskilt kapitel. Endelig analyseres det nutidige medborgerskab både horisontalt og vertikalt i flere kapitler.

Den mere overordnede tese om *empowerment* forstået som en myndiggørelse af gruppen af kvinder afspejles i kvinders øgede politiske tilstedeværelse i det "store" og det "lille" demokrati. Kvinder er, stort set, lige så aktive som mænd, når det gælder deltagelse i borgermøder, udfærdigelse af læserbreve osv. Også som brugere er der lighed i mænds og kvinders politiske deltagelse, og inden for nogle deltagelsesformer i daginstitutioner og skoler overhaler kvinderne endda mændene.

Men Christensen og Siim drysser også lidt malurt i det gyldne bæger. Den positive udvikling stopper tilsyneladende i 1990'erne, hvor den politiske dagsorden ikke længere er så responsiv. Det hedder blandt andet, at det bliver: "vanskeligt at fastholde køn som tema på den politiske dagsorden" (p. 60). Responsiviteten bliver en akilleshæl, da den er betinget af et pres nedefra. På trods af den generelle, udlignende tendens identificerer Christensen og Siim nogle forskelle inden for det horisontale medborgerskab. Det drejer sig blandt andet om reducerede, men signifikante forskelle i politiske interesser. Der er blandt mænd en større interesse for udenrigs- og indenrigspolitik end blandt kvinder (p. 146). Kun med hensyn til kommunalpolitik er den politiske interesse fordelt ligeligt mellem kønnene. Samtidig beskriver de et kønspolitisk paradoks i et misforhold mellem den ligeligt fordelte politiske deltagelse (med hensyn til køn) og kvinders mindre politiske selvtillid (p. 150). Endelig er der stadig markante kønsforskelle inden for det vertikale medborgerskab. Kvinder og mænd opnår ikke i samme omfang tillidsposter i politiske organisationer, idet der er en kønsforskel på 10 procentpoint i mænds favør (p. 123). Malurten forstyrrer åbenbart ikke billedet af *empowerment*, og dermed kunne den norske politolog Helga Hernes' idealtypiske begreb om en "potentielt kvinnevenlig stat" omskrives til en "*de facto* kvindevenlig stat".

Forfatterne forfægter eksplicit tre specifikke teser. For det første at responsiviteten i det danske demokrati har betydet en relativ hurtig, konsensusorienteret inklusion af kvinder (i modsætning til andre, ikke-nordiske lande). Responsiviteten ser Christensen og Siim som værende i den tætte relation mellem et veludviklet civilsamfund og de politiske institutioner. For det andet har inklusionen og responsiviteten i forhold til de sociale bevægelser betydet en ændring af den politiske dagsorden i forhold til "køn, fred og miljø". I den tredje tese argumenterer de for en tæt og gensidig betingende relation mellem den demokratiske model og den kønspolitiske model forstået som den velfærdsstatspolitiske model. Alt sammen overbevisende, om end den anden tese metodisk kunne have stået stærkere i forhold til valg af en mere kritisk case i partipolitisk henseende.

Perspektiveringen fungerer overraskende godt. Her introduceres nye, supplerende analytiske foki, der diskuteres videre i bogens konklusion. Det drejer sig især om Yvonne Mørcks overvejelser om skabelsen af et pluralt demokrati via en stærkere prioritering af "ligeværd og samordning af forskelle" i den danske konsensusprægede politiske kultur ud fra hendes forskning i etnicitet.

Denne bold tages op af Christensen og Siim, der identificerer nogle paralleller mellem kvinders inklusion og nye, etniske gruppers krav om inklusion. Interessant nok betyder det, at diskussionen af forholdet mellem ligheder, ligeværd og

forskelle i demokratiet (gen)åbnes med fornyet styrke. Der argumenteres tentativt for et nyt medborgerideal, der balancerer mellem universalisme og partikularisme. Et ideal, der blandt andet har rod i den amerikanske samfundsforsker Jodi Dean og hendes begreb om refleksiv solidaritet. Eksempelvis beskrives den demokratiske identitet med følgende ordvalg: "... accepterer forskellighed og udtrykker solidaritet med marginaliserede grupper" (p. 37). I forlængelse heraf argumenteres der for "mere differentierede lighedsstrategier, der forholder sig fleksibelt til kvinder og mænds forskelligartede livsbetingelser, livsforløb og livsvalg" (p. 243). Teoretisk spændende, men læseren efterlades sulten og nysgerrig, da indholdet ikke eksemplificeres. Læseren får ingen svar på hvilken slags (legitime) forskelligheder, der kunne danne basis for sådanne differentierede lighedsstrategier. Drejer det sig om institutionelle reformer af demokratiet og/eller af velfærdsstatslige sociale *policies*?

Det er en ambitiøs bog, der derfor kan virke lidt flagrende. Den udgør et centralt hovedværk, der garanteret vil give input til sociologisk og politologisk forskning i Norden i mange år fremover, da den afdækker megen ny empirisk viden om kønnets relevans og paradokser af kønspolitisk karakter. Bogen prioriterer udviklingen i det horisontale medborgerskab, hvilket er forståeligt ud fra en deltagelsesdemokratisk interesse. Det vertikale medborgerskab behandles således ikke med samme dybe empiriske og teoretiske kendskab. Selvfølgelig er der spørgsmål, der ikke stilles, endsige kan stilles inden for Christensens og Siims teoretiske og metodiske horisont. Det drejer sig eksempelvis om spørgsmål, der vedrører de kvindepolitiske temaer, der ikke (succesfuldt) blev rejst på den politiske dagsorden som eksempelvis valorisering af det ubetalte og betalte omsorgsarbejde, seksualisering og udnyttelse af (kvinde)kroppe(n) og dermed også spørgsmål om anerkendelse og fordeling ud fra et retfærdighedsperspektiv. De ikke rejste spørgsmål på den politiske dagsorden burde måske ses i relation til konsekvenserne af den konsensusorienterede inklusion af kvinder? Dvs. til responsivitetens karakter og konsekvenser. Andre negligerede spørgsmål er forskelle mellem kvinder, der ikke teoretiseres, endsige behandles ud over de traditionelle variabler som uddannelse og lignende. Det skal dog retfærdigvis tilføjes, at forskelle mellem kvinder nævnes, men kun *en passant* i konklusionen (p. 243).

Hanne Marlene Dahl
Institut for samfundsvidenskab og erhvervsøkonomi
Roskilde Universitetscenter

Ove K. Pedersen (red.), *EU i forvaltningen. Broen fra Slotsholmen til Bruxelles*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2002, 368 s., kr. 360,00.

Denne bog handler om konsekvenserne af EU-medlemskabet for Folketinget og centraladministrationen. Fokus er på det, forfatterne kalder "hverdagsintegrationen", dvs. den integration, der sker i forbindelse med Danmarks deltagelse i forberedelse og gennemførelse af EU-regulering inden for gældende traktatmæssige ram-

mer. Områdemæssigt fokuserer bogen i udgangspunktet på det indre marked, men kommer undervejs længere omkring.

Bogen belyser EU-medlemskabets konsekvenser på en mangefacetteret måde. Christian Frankel gennemgår i et idemæssigt perspektiv, hvordan forestillingen om det fælles marked har udviklet sig gennem EU's historie. Der redegøres sagligt og oplysende for, hvordan fællesmarkedsideen over tid har udviklet sig fra et fokus på ophævelse af toldgrænser og kvantitative eksport- og importrestriktioner til et (vellykket) opgør med tekniske handelshindringer. Undervejs er fællesmarkedet også undergået en forandring fra et mellemstatsligt samarbejde blandt en snævert afgrænset kreds af aktører til et overstatsligt og mere åbent samarbejde, som involverer en lang række aktører uden for det politisk-administrative system.

Efter dette historiske oversigtskapitel snævres bogens fokus ind på danske forhold. Erik Højbjerg og Dorthe Pedersen redegør for det unikke danske EU-koordinationssystem. De analyserer det bevidste og velovervejede valg i begyndelsen af 1970'erne af et kinesisk æskesystem bestående af sektorministerielle specialudvalg, et udenrigsministerielt EF-udvalg, et fællesmarkedsudvalg på regeringsniveau og i toppen et særligt markedsudvalg i Folketinget. De belyser endvidere, hvor robust og tilpasningsdygtigt systemet har været over tid.

Herefter følger tre empiriske analyser af, hvordan forvaltningen af EU-sager foregår i dag. Ove K. Pedersen lægger for med en bred analyse af centraladministrationens organisatoriske tilpasning. Det sker på grundlag af en omfattende spørgeskemaundersøgelse, som er udsendt til centraladministrative enheder i Danmark, Sverige, Finland og Norge. De danske forhold sættes således i Nordisk perspektiv. Om end man ind imellem kunne ønske sig en lidt mere kritisk distance til datakilden, understøtter analysen, at der er etableret særlige EU-segmenter i centraladministrationen, at der sker en ret omfattende samordning af EU-sagerne, og at dele af centraladministrationen i stigende grad indgår i transnationale relationer. Efter denne brede analyse følger to detaljerede casestudier. Anders Esmark analyserer forvaltningen af EU-sager i Erhvervsministeriet. Han gennemgår fem udvalgte sagers forløb fra start til slut i EU-systemet og det danske system. Herefter analyserer Erik Højbjerg EU-forvaltningen i Miljø- og Energiministeriet. Han følger minutiøst en enkelt case gennem hele processen fra udspillet fra Kommissionen til implementering af den vedtagne rådsforordning. Casestudierne viser, hvordan centraladministrationen iværksætter en omfattende og ressourcekrævende uformel procedure ved siden af det formelle EU-koordinationssystem. I den uformelle proces sker der en vidtgående involvering af danske interesseorganisationer og udenlandske alliancepartnere – både i andre medlemsstater og i Norden.

Samlet set er det en vellykket og meget læseværdig bog. Man bliver klog på Danmarks forhold til EU af den. For mig at se er det centrale resultat i bogen påvisningen af et dobbelt EU-koordinationssystem i Danmark. På den ene side vises det, hvordan Danmark har foretaget en formel tilpasning af centraladministrative rutiner og politisk styring til EU-medlemskabet. Den formelle tilpasning er vellykket i den forstand, at systemet har vist sig robust og sikrer Folketinget en betydelig indsigt og kontrol med EU-sagerne hos regeringen og centraladministrationen. På den anden side vises det, hvordan der i skyggen af det formelle koordina-

tionssystem er etableret et uformelt system. Her er hierarkiet stillet på hovedet. Der er i praksis overladt betydelige frihedsgrader til de embedsmænd, der repræsenterer Danmark i EU-systemets myriade af arbejdsgrupper og ekspertkomitéer. De definerer den danske position i de enkelte sager og tilrettelægger selv, hvor meget interesseorganisationer og udenlandske alliancepartnere skal dyrkes – og ender ofte i praksis med at formulere det mandat, som Folketinget i sidste ende giver regeringen, når sagen skal forhandles på plads i Ministerrådet.

Bogens påstand er dog ikke, at det uformelle system gør det formelle EU-koordinationssystem indholdsløst. Der er snarere tale om en vekselvirkning. De omfattende frihedsgrader til embedsmændene ses heller ikke som et ubetinget demokratisk problem, fordi der i praksis sker en omfattende inddragelse af samfundsinteresser i forvaltningen af EU-sagerne. Der er alt i alt tale om en nuanceret, solid og oplysende bog om et vigtigt emne.

Jens Blom-Hansen
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Henning Hansen, *Arbejde, aktivering og arbejdsløshed – integration i det hele liv*, Frederiksberg: Samfundslitteratur, 2001, 193 s., kr. 175,00.

Bogen har en spændende og alternativ tilgangsvinkel til den aktivlinje, der har præget 1990'ernes arbejdsmarkedspolitik. I modsætning til de mange evalueringsrapporter af aktivlinjen anlægges et langt bredere perspektiv end blot spørgsmålet om, hvorvidt ledige er kommet i arbejde eller ej. Som undertitlen angiver, handler det om integrationen i det hele liv. Dette er en meget vigtigt nuancering i forhold til debatten om marginalisering, da det ofte tages implicit for givet, at marginalisering på arbejdsmarkedet så at sige automatisk fører til marginalisering på andre områder. I bogen opereres med fem såkaldte liv: Arbejdslivet, forbrugslivet (økonomien), det sociale liv, det politiske liv og endelig fritidslivet. Målsætningen er således empirisk at undersøge, hvorvidt der er en sammenhæng mellem placeringen i forhold til arbejdsmarkedet og placeringen på de fire øvrige livsområder. Til dette formål anvendes dels en spørgeskemaundersøgelse, der indeholder almindeligt beskæftigede, aktiverede og arbejdsløse, dels 24 kvalitative interview. På trods af det begrænsede antal respondenter i spørgeskemaundersøgelsen er der tale om et meget lovende design, der kunne levere afgørende ny viden på området.

Desværre er den videre håndtering af datamaterialet dog mangelfuld og til tider direkte problematisk. Den overordnede konklusion i bogens første del er, at "vores undersøgelse viser tydeligt, at de beskæftigede gennemgående er bedre stillet end de aktiverede og de arbejdsløse på næste alle livsområder. Undersøgelsen viser også, at de aktiverede og de arbejdsløse ligner hinanden ret meget, dog med en tendens til, at de aktiverede er lidt bedre stillet end de arbejdsløse" (p. 161). Det skal dog bemærkes, at man på nogle indikatorer, som for eksempel kontakt med familie og venner, finder bedre situation blandt aktiverede og arbejdsløse.

Det grundlæggende problem ved denne konklusion er, at man ikke sådan uden videre kan "isolere" effekten af placeringen på arbejdsmarkedet til de øvrige livsområder ved at sammenligne beskæftigede med ledige, da der med hensyn til køn, alder, uddannelse, etnicitet, helbred mv. er tale om vidt forskellige grupper. Det er således vanskeligt at afgøre, hvorvidt forskellene på livsområder faktisk skyldes positionen på arbejdsmarkedet eller snarere skyldes en række bagvedliggende forhold. At for eksempel indvandrere eller lavt uddannede deltager mindre i det politiske liv skyldes ikke nødvendigvis, at disse grupper oplever større arbejdsløshed end andre grupper. Eller at grupper med dårligt helbred dyrker mindre motion skyldes formentlig heller ikke, at også denne gruppe oplever større arbejdsløshed.

Man kunne have løst en del af problemet ved at kontrollere sammenhængene for baggrundsvariable, men det bliver ikke gjort. En anden metode ville være at sammenligne de ledige med gruppen i ustabil beskæftigelse, hvilket dog heller ikke bliver gjort. Bogen indeholder end ikke en opgørelse over, hvorledes de forskellige grupper er sammensat. Sammenligningen mellem aktiverede og almindeligt arbejdsløse er mindre problematisk, da grupperne formentlig er nogenlunde ensartede. De fundne forskelle er dog så begrænsede, at effekten kunne skyldes forskelle i baggrundsvariable. Tidligere undersøgelser har vist, at de svageste ledige i en række tilfælde ikke bliver aktiveret. Under alle omstændigheder bevirker undersøgelsens begrænsede antal respondenter, at man savner angivelser af, hvornår forskellene mellem aktiverede og ledige er signifikante.

Den anden del af bogen beskæftiger sig mere direkte med, hvorvidt de aktiverede har oplevet forbedringer på de forskellige livsområder på grund af aktivering. Den overordnede konklusion er, at "undersøgelsens resultater viser, at deltagerne især havde oplevet forbedringer af deres arbejdsliv og deres social liv" (p. 167). Dette er ikke et utænkeligt resultat, men igen er håndteringen af datamaterialet problematisk. Først og fremmest har man ikke operationaliseret dimensionerne ned til konkrete spørgsmål, men derimod direkte spurgt, hvorvidt aktivering har betydet ændringer i arbejdslivet, det politiske liv etc. (p. 188). Spørgsmålsformulering på et så overordnet niveau sænker datamaterialets kvalitet. Dernæst har man tilsyneladende begået den fundamentale fejl, at man i spørgeskemaet kun har spurgt om ændringer (p. 188), mens man i samtlige analyser betragter enhver ændring som positiv.

Det er ret indlysende, at aktivering ændrer ens arbejdsliv og sociale liv (hvad respondenterne så end må lægge i disse overordnede begreber), men hvorvidt det er til det bedre eller værre, kan man ud fra bogens datamateriale reelt ikke tillade sig at sige noget om. Den højere kontakt til venner og familie blandt ledige kunne udmærket sandsynliggøre, at en betydelig andel af respondenterne har tænkt på negative ændringer – eller blot tænkt på et skifte fra én social omgangskreds til en ny social omgangskreds knyttet til aktiveringsprojektet.

Den samlede vurdering er derfor, at bogen indeholder yderst interessante problemstillinger og vinkler, men ikke formår på tilfredsstillende vis at underbygge konklusionerne. Man kan heller ikke sige, at de mangelfulde kvantitative analyser komplementeres af veludbyggede kvalitative analyser eller teori. Der er stort set

tale om deskriptive kommentater uden andet fundament end nogle overordnede sociologiske antagelser om samfundets differentiering. De konkrete analyser bygger således på implicitte forhåndsantagelser om marginalisering, i øvrigt uden reference til litteratur, og det kvalitative materiale inddrages først, når man skal forklare et mærkværdigt fænomen i de kvantitative opgørelser.

Christian Albrekt Larsen
Centre for Comparative Welfare State Studies
Aalborg Universitet

Enesto Laclau & Chantal Mouffe, *Det radikale demokrati – diskursteoriens politiske perspektiv*, Roskilde: Roskilde Universitetsforlag, 2002, 274 s., kr. 248,00.

Denne publikation er en dansk oversættelse af dele af Laclau & Mouffes engelsksprogede publikationer. Laclau og Mouffe er efterhånden velkendte i en dansk sammenhæng, og det er lige så velkendt, at deres tekster ikke hører til blandt de lettest tilgængelige. De bliver dog en kende mere appetitlige ved at blive oversat til dansk, om end det tydeligvis har været svært at ramme et let klingende dansk. Initiativtagerne til denne antologi har primært koncentreret sig om at oversætte centrale dele af Laclau og Mouffes hovedværk fra 1985 *Hegemony and Socialist Strategy*. Hertil kommer et antal kortere indlæg fra forskellige publikationer, hvor Laclau & Mouffe hver især har forsøgt at udvikle deres diskursanalyse og navnlig præcisere deres syn på eksempelvis demokrati og forskellige videnskabsteoretiske problemstillinger. I det store og hele er oversættelsen forholdsvis vellykket, om end det er givet, at de, der ikke kender til diskursanalysen på forhånd, vil stå uforstående over for mange ordvalg og formuleringsmåder. Oversættelsen indeholder dog en god ordliste, som kan være nyttig for de, der måtte anvende denne oversættelse som en slags introduktion til Laclau og Mouffes forfatterskab.

En oversættelse er altid vanskelig at anmelde, da den i en vis forstand repræsenterer stof, der allerede er behandlet og kommenteret. Det er i særdeleshed også tilfældet for Laclau og Mouffes arbejder. De er både blevet rost til skyerne og skældt hæder og ære fra. Hovedværket – *Hegemony and Socialist Strategy* – er blevet oversat til adskillige sprog. Bogen er blevet en klassiker inden for den diskursanalytiske tradition og navnlig i politologiske kredse. Men netop spørgsmålet, hvad det er, der gør diskursanalysen interessant for samfundsvidenskabens udøvere, kunne være interessant at rejse. Herved fremkommer samtidig en begrundelse for at købe oversættelsen.

De fleste har en stærk formodning om, at sprog, retorik og symboler spiller en eller anden væsentlig rolle i den politiske proces: Det være sig i relation til valgkampe, reformer inden for det offentlige, politiske konflikter eller sågar cementeringen af den Europæiske Union. Politik vedrører aktiviteter, hvis formål i bred forstand er at skabe og forandre. Skabelse og forandring forudsætter imidlertid et politisk sprog, som kan begrunde, visualisere og retfærdiggøre, hvorfor dele af samfundet skal forandres. Således udgør sproget – dvs. diskursen – en meget vig-

tig komponent i de politiske processer i det moderne samfund. Handling forudsætter mening og betydning.

Fra en politologisk synsvinkel er diskursanalysen særlig interessant, fordi den betoner den intime forbindelse mellem politik, konflikt og herredømme. Ud over diskursbegrebet er det mest centrale begreb i Laclau & Mouffes diskursanalyse uden tvivl det såkaldte antagonismebegreb. Antagonismer, dvs. konfliktrelationer mellem "venner og fjender" er politikens basale indhold. Konfliktrelationer skabes hele tiden af de politiske aktører, hvorved der sættes grænser for de enkelte aktører, og hvorved der skabes ny identitet. Konfliktrelationer skabes primært igennem symbolske billeder og forsimplinger. En tankegang, der på mange måder forekommer yderst aktuel i forhold til flygtninge-indvandrerfænomenet i europæisk sammenhæng. Nok er der "objektive" problemer med de fremmedes tilstedeværelse, men retorikken fra de yderste højrefløjspartier går langt videre. De antagonistiske diskurser, som disse partier konstruerer, betoner de fremmede som en trussel mod de europæiske nationers grundlæggende værdier og skikke. Sproget, som understøtter de etniske antagonismer, spiller på nationalfølelse og faren for kulturel opløsning. Det er derfor "os" kontra "dem". Tidligere var det klassekampen, der udgjorde den centrale antagonisme. I dag er det især etnicitet og kulturelle spørgsmål, der udløser konflikt. Diskursanalysen forfægter et bredt og nuanceret konfliktperspektiv. Det er her, der er noget at hente for dem, der måtte være interesseret i samfundets politiske og ideologiske skillelinjer.

Bogens anden halvdel indeholder primært tekster af Chantal Mouffe, hvori hun forsøger at præcisere diskursanalysens demokratiopfattelse. Chantal Mouffe (og Laclau) mener, at der i det moderne samfund bør herske demokrati og pluralisme. Med dette menes, at der bør være frihed for alle til at fremsætte deres mening og til at foretage selvstændige valg. Individet skal beskyttes, og et samfunds autoriteter skal tolerere alle de grupper, der måtte ønske at gøre deres krav gældende. Demokrati er ikke blot lig med repræsentativt demokrati, men indebærer også et aktivt og sprudlende civilsamfund, hvor meninger brydes, og hvor borgerne organiserer sig for at varetage deres specifikke interesser. Demokrati er lig med radikal tolerance og højest mulig politisk deltagelse. I et ægte demokrati findes kun modstandere og ikke fjender, og i et sundt demokrati vil man finde et utal af organisationer og minoritetsgrupper, som gør deres indflydelse gældende.

Chantal Mouffe er af den opfattelse, at antagonismer spiller en vigtig rolle i en udviklet demokratisk orden. Det er eksistensen af ven-fjende relationer, der skaber orienteringspunkter for samfundets borgere, det er konflikterne, der i det hele taget gør det muligt for folk at forholde sig aktivt til den politiske sfære. I det øjeblik det politiske liv bliver alt for præget af enighed, ensartethed og i sidste ende teknokrati, vil der ikke længere være noget folkeligt engagement. Politik, konflikt og demokrati hænger uløseligt sammen – og navnlig i en normativ forstand.

Det er tydeligt, at Mouffes demokratiovervejelser i flere henseender er formuleret som en ret indgående kritik af liberalismens forestilling om, at konflikter faktisk kan løses via eksempelvis en fordomsfri, offentlig debat. Der er heller ikke tvivl om, at Mouffes betragtninger i en pæn grad hænger sammen med hendes eget politiske og for så vidt også videnskabelige ståsted: Hun er socialist og gammel

marxist. Socialister og marxister har typisk den opfattelse, at samfundet i det store og hele matcher konceptet for en klassisk John Ford western: Der er de rigtig gode og de rigtig onde, og det er seksløberen garneret med civil *courage*, der afgør politiske stridsspørgsmål.

Det er sandt, at konflikt er kommet for at blive. Men det er lige så givet, at konflikt ikke er og ikke kan være et dækkende udtryk for, hvad politik er i et moderne samfund. Her halter den diskursanalytiske politik- og demokratiforståelse gevaldigt. Politik drejer sig også om problemløsning. Der findes alvorlige konflikter, som det er nødvendigt at løse ved hjælp af rationelle midler, for eksempel de problemer, der er forbundet med indvandrernes tilstedeværelse. I flere passager er det iøjnefaldende, at Chantal Mouffe langer hårdt ud efter eksempelvis Habermas' ideal om en herredømmefri og saglig debat i det offentlige rum. En sådan forestilling er helt urealistisk, efter hendes mening. Den er tilmed også essentialistisk, hvilket blot gør forestillingen endnu værre. Tanken har dog ikke strejft hende, at der i takt med det stigende uddannelsesniveau bliver flere og flere mennesker, som får appetit på netop den rationelle debat frem for traditionel, partipolitisk bragesnak. Første halvdel af bogen er hermed varmt anbefalet.

Jens Peter Frølund Thomsen
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Erik Oddvar Eriksen, *Demokratiets sorte hull – om spenningen mellom fag og politikk i velferdsstaten*, Oslo: Abstrakt forlag, 2001, 283 s., N.kr. 298,00.

Med denne interessante bog tager Erik Oddvar Eriksen fat i en på én gang klassisk og meget aktuel velfærdsstatsproblematik: "Demokratiets sorte hull" betegner det forhold, at fordelingen af velfærdsgoder til borgerne ofte bliver bestemt af fagfolk (læger, lærere, socialrådgivere), som kun vanskeligt kan stilles til ansvar for deres handlinger og dermed underlægges en demokratisk beslutningsproces (p. 43).

Bogen tager udgangspunkt i en glimrende teoretisk redegørelse for denne problematik. Traditionelt er problematikken blevet opfattet som et rent empirisk spørgsmål om, hvordan offentlige institutioner fordeler goder (p. 24). Men denne tilgang indfanger ikke det, der ifølge Eriksen er kernen i problemstillingen, nemlig at fagfolk ikke alene kan træffe beslutningerne på et fagligt-videnskabeligt grundlag, men i et vist omfang forlader sig på normer og værdier.

Bogens anden del analyserer dette problem nærmere i forhold til henholdsvis "frontlinjebyråkratene", professionelle og "barnevernet". Her gives en god redegørelse for, hvorfor hverken rent juridiske eller rent videnskabelige tilgangsvinkler kan forhindre, at offentligt ansatte må træffe normative beslutninger. Men ellers er disse kapitler og navnlig kapitlet om *barnevernet* knyttet til en norsk kontekst og derfor mindre interessante set med danske briller.

Derimod synes bogens tredje og sidste del om den demokratiske styring af velfærdsstaten at være direkte overførbart på danske forhold. Eriksen hævder, at

"det unike med velferdsstaten er universalismen" (p. 211) og refererer dermed implicit til den skandinaviske velfærdsmodel. I hvert fald er hans kritik af *New Public Management*-strategiens forsøg på at imødegå problemet om styringen af den offentlige sektor og dens ansatte meget relevant også i dansk kontekst. Eriksen argumenterer nemlig glimrende for, hvordan markedsorienterede styringsmidler ikke ophæver de normative problemstillinger, der møder fagfolkene, når for eksempel nye behandlingsmetoder i sundhedsvæsenet rejser etiske spørgsmål om "det gode liv". De markedsorienterede løsninger træffer blot de normative beslutninger på baggrund af økonomiske kriterier ud fra parolen *value for money*. Dette bryder ifølge Eriksen med den demokratiske ide om, at sådanne spørgsmål skal løses gennem politisk styring.

Hermed er også indikeret den løsning, som Eriksen gør sig til talsmand for: Deliberativt demokrati, hvor kollektive beslutninger træffes på baggrund af en omfattende offentlig debat i overensstemmelse med dikursetikkens idealer. Denne "løsningsmodel" fremhæves i forskellige variationer undervejs i alle bogens kapitler, men kernen i argumentationen forbliver uklar. Det kan måske skyldes, at bogen til dels udgør en samling af tidligere artikler, samtidig med at den søger at fremstå som en monografi. Det har som konsekvens, at mange af kapitlerne gentager tidligere argumenter, uden at argumentationen på noget tidspunkt præciseres og sammenfattes.

Problemet med *Demokratiets sorte hull* kommer, så vidt jeg kan se, af en rousseausk demokratiopfattelse, hvor på den ene side individets autonomi og på den anden side nødvendigheden af at underkaste sig samfundsmæssige love og regler forenes ved at transformere individets autonomi til folkets autonomi i og med demokratiet, hvor folket styrer sig selv. Humlen ved denne "transformation" fra individ til folk kommer nemlig til udtryk, når statens repræsentanter skal træffe normative beslutninger om fordeling af goder med konsekvenser for enkelte individer: Da bliver det tydeligt, at det kræver en ikke uvæsentlig mellemregning at bevare "demokratiets ide om at borgerne skal styre seg selv gennem politikken" (p. 241).

Eriksen har et klart blik for dette konstitutive problem for demokratiske velfærdsstater – og formulerer det blandt andet som uforeneligheden af frihed og lighed. Men det forbliver uklart, hvorfor det deliberative demokrati skulle kunne løse demokratiets – det vil sige dets eget – grundlæggende paradoks. Eriksen foreslår konkret, at der skal etableres "stærke offentligheder", hvor fagfolk, politikere og lægfolk kan mødes og diskutere de moralske og etiske problemstillinger. Men ubesvaret står det spørgsmål, der ellers melder sig umiddelbart: Skal disse politiske fora tage stilling til alle enkeltsager? Eller er der grund til at tro, at fagfolk vil handle i overensstemmelse med de normer, som offentlighederne når frem til? Et bekræftende svar på mindst det ene af disse to spørgsmål er, så vidt jeg kan se, en forudsætning for, at fagfolks normative beslutninger underlægges en direkte eller indirekte politiske styring. Men den første mulighed virker urealistisk – om ikke andet så fordi det ville kræve enorme ressourcer – og den anden mulighed synes at stride mod bogens præmis om, at fagfolk vanskeligt kan stilles til ansvar for deres normative beslutninger.

Endelig kan der peges på, at Eriksen i slutningen af bogen forfalder til at fremsætte substantielle normer om, at velfærdsstaten bør være dekommodificerende og ikke rekommodificerende, sådan som nyliberale markedsprincipper vil gøre den til. Denne holdning kan være helt legitim, men den bryder med Eriksens eget diskursetiske princip om, at normer kun kan fastlægges proceduralt og ikke substantielt (pp. 66–73). Dette er med til at forstærke en ellers relevant og interessant bogs største svaghed: De teoretiske argumenter kommer drypvis, men knyttes ikke sammen. Bogen giver derfor ikke noget særlig godt overblik over styrken af den deliberative models modvirkning af problemet med *Demokratiets sorte hull*.

Simon Calmar Andersen
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Modtagne bøger

- Albæk, Erik, Peter Munk Christiansen & Birgit Møller (red.), *Demokratisk set*, Århus: Aarhus Universitetsforlag, 2002.
- AV-formidling om og med u-landene, København: Mellemfolkeligt Samvirke, 2001.
- Barfoed, Lars, Erik Boel & Peter Nedergaard, *Den europæiske nødvendighed*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2002.
- Bauman, Zygmunt, *Arbejde, forbrugerisme og de nye fattige*, København: Hans Reitzels Forlag, 2002.
- Bjørn, Niels Henning & Cecilie Dohlmann, *De ledige kvinder i Sønderjylland*, København: Socialforskningsinstituttet, 2001.
- Bonke, Jens & Connie Carøe, *En forstærket indsats over for kriminalitetstruede børn og unge*, København: Socialforskningsinstituttet, 2001.
- Bonke, Jens & Lene Kofoed, *Længerevarende behandling af børn og unge i sikrede pladser*, København: Socialforskningsinstituttet, 2001.
- Bukh, Per Nikolaj, *Opgaveskrivning*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2001.
- Danish Foreign Policy Yearbook 2002*, København: DUPI, 2002.
- Forskning i Sønderjylland, Årsberetning 2001*, Aabenraa: Institut for Grænsforskning, 2002.
- Greve, Bent, *Vouchers - Nye styrings- og leveringsmåder i velfærdsstaten*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2002.
- Gruber, Thomas & Ivan Christensen, *Unge ofre for vold. Et modelprojekt mellem central og lokal styring*, København: Socialforskningsinstituttet, 2001.
- Gundelach, Peter, *Det er dansk*, København: Hans Reitzels Forlag, 2002.
- Højrup, Thomas, *Dannelsens dialektik*, København: Museum Tusculanums Forlag, 2002.
- Jacobsen, Dag Ingvar & Jan Thorsvik, *Hvordan organisationer fungerer*, København: Hans Reitzels Forlag, 2002.
- Jensen, Michael Iving, *Hamas i Gazastriben*, København: Akademisk, 2002.
- Jerichow, Anders, *Arabien. Palads eller parlament?*, København: Akademisk, 2002.
- Journal of Peace Research*, Vol. 38. No. 6, 2001.
- Journal of Peace Research*, Vol. 38. No. 5, 2001.
- Journal of Peace Research*, Vol. 39, No. 4, 2002.
- Kock, Christian (red.), *Forstå verden*, Frederiksberg: Samfundslitteratur, 2002.
- Kruhøffer, Anette & Jan Høgelund, *Virksomheders sociale engagement*, København: Socialforskningsinstituttet, 2001.
- Schmitt, Carl, *Det politiske begreb*, København: Hans Reitzels Forlag, 2002.
- Strange, Mimi, *Unge krænkere*, København: Socialforskningsinstituttet, 2002.
- Weatherall, James Henry, *Vejen til førtidspension*, København: Socialforskningsinstituttet, 2002.
- Aardal, Bernt (red.), *Valgdeltakelse og lokaldemokrati*, Oslo: Kommuneforlaget, 2002.

Abstracts

Lars Bo Kaspersen

The Third Way – the Answer to the Challenges of the 21st Century?

Since New Labour came to power in 1997 and as a part of their campaign introduced the third way, several center-left parties have found inspiration in Britain. The present version of the third way has mainly at a theoretical level been developed by Anthony Giddens as an intellectual support to Prime Minister Tony Blair's political practice. A set of their ideas stems from, among others, the British social-liberal tradition (L.T. Hobhouse and T.H. Marshall), but Giddens and Blair have attempted to develop it into a new and modern version with a reconceptualization of citizenship and rights and obligations. The question is, however, if the "new progressive" social democratic movement embedded in British social liberalism is the answer to the challenges brought forward by the 21st century?

Stefan Hermann

Competence Development and Lifelong Learning as Politics For the Third Way

The programs of competence development through lifelong learning for the knowledge society can, together with the dominant political strategies and pedagogic concepts for the primary school in the 1990s, be viewed in relation to the third way as conceptualized by Anthony Giddens, politically and sociologically. The article investigates how central concepts, ideas and strategies in social democracy and the welfare state at the programmatic level is suspended in the third way, competence development through lifelong learning and in the primary school. The question is not only how the third way combines the freedom of liberalism and the social justice of socialism in a new social liberalism, but whether a program, potentially totalitarian and paternalistic due to the needs of development, is articulated.

Lars Thorup Larsen

The State – That's Not Me

In the 1990s, many European welfare states found renewed strength in the idea of a "third way," which promotes civil society as the magic tool that can transcend the opposition between neoliberalism and traditional social democracy. The rebirth of civil society as a principle of government originates in the state phobia, which, according to Michel Foucault, has characterized the welfare state over the past decades. With the example of Danish public health policy, the third way is described

as a state phobic art of government, in which the state rejects traditional forms of government and lets health-promoting values and instruments penetrate the institutions of civil society. Health promotion initiatives in the workplace illustrate how civil society with an advanced set of power technologies is applied as an instrument to shape and improve individual behavior.

Jørn Loftager

Activation As A (New) Third Way in Welfare Policy

With the introduction of activation in the 1990s, Danish welfare policy also turned onto the third way. On central points, this manifests a break with the former Danish third way as reconstructed on the basis of Marshall's vision of equal citizenship and Durkheim's notion of modern, organic solidarity. The community is no longer perceived in a liberal way as a socio-political community based on universal civil rights and obligations, but rather according to communitaristic ideas as a community of shared values and identities. The two keys to social inclusion are to work and not receive "passive support."

Mads Holm Iversen

Tuxedos and Coveralls: The Struggle Between the Foreign Ministry and the Ministry of Trade and Industry Over the Export Promotion Program

The Danish Foreign Ministry is, relatively speaking, among the largest and most powerful in the European Union. The Danish Ministry of Trade and Industry learned this the hard way in 1999 when it attempted to take over the Export Promotion Program from the Foreign Ministry. The attempt failed. In fact, the Foreign Ministry managed to take over all export-related activities, including activities previously undertaken by the Ministry of Trade and Industry and the Ministry of Food and Agriculture. It is interesting to examine the turf war between the elegant diplomats of the Foreign Ministry and the down-to-earth, hands-on diplomats of the Ministry of Trade and Industry in light of Wilson's and Williamson's theories that the special requirements for authority, integrity and probity give the diplomatic corps a privileged status among bureaucrats. Contrary to the Foreign Ministry's conservative image, it is shown that comprehensive New Public Management-inspired organizational reforms have been a forceful mechanism in the Ministry's success.

Om forfatterne

Lars Bo Kaspersen, lektor, ph.d., Sociologisk Institut, Københavns Universitet. Har igennem en del år arbejdet med Anthony Giddens' sociologi og politiske tænkning samt Storbritannien i efterkrigstiden. Beskæftiger sig i øvrigt med historiske sociologiske analyser af velfærdsstatens oprindelse, globalisering og statsdannelsesprocesser teoretisk og empirisk. E-mail: lbk@sociology.ku.dk

Stefan Hermann, cand.scient.pol., fuldmægtig, Kulturministeriet. Tidligere amanuensis på Aarhus Universitet. Pt. ekstern lektor samme sted. Er i øjeblikket sammen med idehistorikeren Jens Erik Kristensen i gang med at redigere en bog af og om Michel Foucault og hans studier i regeringskunstens historie. Har undervist, forsket i og publiceret om politiske, sociologiske og pædagogiske problemstillinger. Har desuden oversat Anthony Giddens og Christopher Pierson: *Samtaler med Anthony Giddens. At forstå moderniteten*, Hans Reitzels Forlag 2002. E-mail: stefanhermann@mail.dk

Lars Thorup Larsen, cand.scient.pol., ph.d.-stipendiat, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Studieophold ved Institut d'Études Politiques de Paris og Centre Michel Foucault, Paris. Speciale om genealogi, magt og regeringskunst hos Nietzsche og Foucault. Skriver afhandling om sundhedspolitikens genealogi. E-mail: lars@ps.au.dk

Jørn Loftager, cand. mag., lektor, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Har i mange år forsket og publiceret inden for områderne politisk teori og samfundsteori, herunder med særligt fokus på forholdet mellem demokrati og velfærdsstat. Udgav i 1996 sammen med Erik Oddvar Eriksen *The Rationality of the Welfare State*, Scandinavian University Press og arbejder pt. på en bog om politisk offentlighed og demokrati i Danmark som del af den danske Magtudredning. E-mail: loftager@ps.au.dk

Mads Holm Iversen, stud.scient.pol., Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Interesseområder omfatter offentlig forvaltning og økonomisk organisations-teori. I 2000 praktikant og senere ansat konsulent i handelsafdelingen på Den Danske Ambassade i Beijing. I 2001 påbegyndt speciale i samarbejde ved Udenrigsministeriet om organisering og effekter af eksportfremmearbejdet i Danmarks Eksportråd. Afholder i 2002 foredragsrække om det kommercielle eksportfremmearbejde i Danmark. E-mail: mads.holm.iversen@mail.dk

34. årgang indeholder følgende temaer og aktuelle enkeltartikler samt anmeldelser

Den danske velfærdsstats muligheder og problemer

Jørgen Goul Andersen: Velfærd uden skatter. Det danske velfærdsmirakel i 1990'erne

Torben M. Andersen: Internationalisering og velfærdssamfund

Peter Abrahamson og Anette Borchorst: EU - en udfordring for den danske velfærdsstat?

Anders Lindbom: Den svenska välfärdsstaten under 1990-talet. Vad kan Danmark lära av de svenska erfarenheterna?

Christoffer Green-Pedersen: Den danske velfærdsstat fra afgrundens rand til efterlønsreform. En oversigt.

Vibeke Normann Andersen og Kasper Møller Hansen: Deliberativt demokrati og den nationale folkehøring om euroen

Søren Risbjerg Thomsen: Tripelvalget 2001: Valgvind, meningsmålinger og valgkamp

Artikler uden fælles tema

Jens Peter Frølund Thomsen: Politisk magt og pluralisme

Morten Larsen: Fødevareministeriet: fra erhvervets forlængede arm til forbrugernes beskytter?

Anne Binderkrantz og Helle Carlsen: Når sammenholdet brydes: splittelser af partier i Danmark

Michael Baggesen Klitgaard: Når forandringer stabiliserer: skandinaviske velfærdsstatsreformer i 1990'erne

Lars Johannsen: Demokratiseringsteori: klynger af forklaringer

Den tredje vej

Lars Bo Kaspersen: Den tredje vej - et svar på det 21. århundredes udfordringer?

Stefan Hermann: Kompetenceudvikling og livslang læring som politik for den tredje vej

Lars Thorup Larsen: Staten, det er ikke mig

Jørn Loftager: Aktivering som (ny) velfærdspolitisk tredjevej

Mads Holm Iversen: Laksko og gummistøvler: Kampen mellem Udenrigsministeriet og Erhvervsministeriet om eksportfremmearbejdet

Integration og institutioner i EU

Solid viden om EU er en mangelvare. Det gælder også analytisk funderet viden. Det er det ene udgangspunkt for temanummeret. Det andet er, at EU nok har sine egne træk, men at det som politisk institution lader sig studere med gængse politologiske teorier. Temanummeret demonstrerer det med en spatial analyse af afstemningsreglerne og deres betydning for samspillet mellem EU's institutioner, analyser af henholdsvis medlemslandenes interessevaretagelse (arbejdstidsdirektivet) og kommissionens rolle som policy-entreprenør i WTO-sammenhæng. Endelig er der en analyse af Nice-traktatens fastlæggelse af nye stemmewægte i rådet.

Abonnementspriser for 33. årgang:

Studenterabonnement	210,00 kr.
Normalabonnement	295,00 kr.
Institutionsabonnement	395,00 kr.
Enkeltnummer	100,00 kr.

Bestilling af abonnement eller enkeltnumre:

Indbetal beløbet på girokonto 5 04 51 93

Tidsskriftet Politica

c/o Institut for Statskundskab

Universitetsparken

8000 Århus C

eller pr. e-mail: Politica@ps.au.dk; telefon: 89 42 12 53

Efter bestilling kommer tidsskriftet automatisk med posten.

Husk tydelig afsenderadresse.

33. årgang af *politica* kan stadig fås:

Forfatninger mellem jura og politik

Mads H. Qvortrup: Indledning: Udkast til en teori om forfatningsændringer

Ditlev Tamm: Hvorfor skal grundloven revideres?

Jørgen Elklit: Bør folketingsvalgloven revideres?

Jan-Erik Lane: Konstitutionell politik - nytta och kostnad

Peter Kurrild-Klitgaard: Velstandens grundlov: Magtdeling, rettigheder og gevinstsøgning

Mogens Storgaard Jakobsen, Regin Reinert og Søren Risbjerg Thomsen: Afstemningen om den fælles mønt - social baggrund og holdninger

Rusland før og efter Putins magtovertagelse

Karin Hilmer Pedersen og Mette Skak: Rusland mod det tredje årtusinde

Karin Hilmer Pedersen: Rusland og retssamfundet

Märta-Lisa Magnusson: Den russiske forfatnings(u)orden. Om sam- og modspillet mellem centralmagten og regionerne

Ib Faurby: Ruslands væbnede styrker i krise og krig

Mette Skak: Den demokratiske fred og Rusland

Rasmus Abildgaard Kristensen: Minoriteters krav om selvbestemmelse og det internationale samfund

EU, Danmark og ØMU'en

Karsten Skjalm: ØMU'en og den politiske integration efter den danske euro-afstemning

Jens Henrik Haahr: EU's legitimitetsproblemer. Deliberation og nationale interesser i den europæiske udviklingsproces

Reimer R. Nielsen: Efter Nice: Den europæiske forsvarsdimension og det danske forsvarsforbehold

Peter Riis og David Munis Zepernick: EU: En udfordring til dansk politik

Curt Sørensen: Fra sovjetologi over transitologi frem mod en komparativ og historisk politisk sociologi

Axel Hadenius: Ole Nørgaard: *Economic Institutions and Democratic Reform: A Comparative Analysis of Post-Communist Countries*, 2000

Hans Aage: Transition til demokrati og velstand

Frie artikler

Preben Bonnén: USA's planer om et missilforsvar og de politiske omkostninger i lyset af sikkerhedsdilemmaet

Gorm Rye Olsen: Offentlig opinion i Europa og udviklingsbistand til Afrika: er der en sammenhæng?

Anders Lundkvist: Demokrati

Kristian Sloth: Bristede illusioner i Afrikas mikrokosmos: Sudans mislykkede nationsdannelse

Ylva Norén Bretzer: Socialt kapital i tre akter

34. årg. nr. 3 2002

politica

TIDSSKRIFT FOR POLITISK VIDENSKAB